SEMPOZYUM DİZİSİ

Dindarlık Olgusu

[SEMPOZYUM TEBLİĞ VE MÜZAKERELERİ]

KUR'AN ARAŞTIRMALARI VAKFI
KURAV YAYINLARI

Bu eserin basıldığı tarihte Kur'an Araştırmaları Vakfı (KURAV) Yönetim Kurulu ve Kurucular Kurulu şu isimlerden oluşmaktaydı.

YÖNETİM KURULU (Mütevelli Heyeti)

Prof.Dr. Yunus Vehbi YAVUZ (Başkan)

Prof.Dr. Hayati HÖKELEKLİ (II. Başkan)

Prof.Dr. Emin ERTÜRK (Sayman)

Doç.Dr. Abdulhamit BİRIŞIK (Sekreter)

Prof.Dr. Mustafa KARA (Üye)

Necat BEYEÇ (Üye)

Musa HÜROĞLU (Üye)

KURUCULAR KURULU

Avni UYSAL	Necat BEYEÇ
Avni GÜNAYDIN	Mustafa ÖZER
Erdal TUNALI	Hasan TUĞCU
Prof.Dr. Mustafa KARA	Yard.Doç.Dr. Salih PAY
Prof.Dr. Yunus Vehbi YAVUZ	Yard.Doç.Dr. Tevfik YÜCEDOĞRU
Doç.Dr. Abdulhamit BİRIŞIK	Prof.Dr. Hayati HÖKELEKLİ
Yard.Doç.Dr. Recep CİCİ	Doç.Dr. Remzi KAYA
Ahmet BAYDAR	Kadir POYRAZ
Musa HÜROĞLU	Hayrettin ÇAKMAK
Prof.Dr. Emin ERTÜRK	Hilmi GÜLCEMAL

H. İbrahim ULUKARDEŞLER

Kur'an Araştırmaları Vakfı

KURAV

Dindarlık Olgusu

[SEMPOZYUM TEBLİĞ VE MÜZAKERELERİ]

25-26 Aralık 2004

İSAM Konferans Salonu, Üsküdar-İSTANBUL

Editör

Hayati HÖKELEKLİ

KURAV YAYINLARI
BURSA 2006

KURAV YAYINLARI 007

Sempozyum Dizisi: 007

ISBN: 975-98077-5-0

KURAV YAYINLARI bir Kur'an Araştırmaları Vakfı kuruluşudur.

1. baskı, Bursa Ekim 2006

Baskı-Cilt
Bayrak Matbaacılık, İstanbul

Yayın Koordinatörü
Abdülhamit BİRIŞIK

Editör
Hayati HÖKELEKLİ

Redaksiyon
Fatma KIZIL

Kapak Tasarımı
Pointgraf, İstanbul

İç Tasarım
Abdurrahman YALNIZ

[Dindarlık Olgusu Sempozyumu (I : 25-26 Aralık 2004 : Üsküdar-İstanbul)]

Dindarlık olgusu (sempozyum tebliğ ve müzakereleri) / editör Hayati Hökelekli. -- Bursa : Kur'an Araştırmaları Vakfı (KURAV) , 2006.

359 s. ; 24 cm. -- (KURAV yayınları ; 007. Sempozyum dizisi ; 007)

ISBN: 975-98077-5-0

1. Dindarlık 2. İslam yaşamı 3. Sosyoloji, İslam 4. Psikoloji, İslam 5. İslam dini_Eğitim ve öğretim I. Hökelekli, Hayat

297.197 DC20

[Bibliyografik nitelemede **Anglo-American Cataloging Rules 2 (AACR2)** esas alınmıştır.]

© Copyright: KURAV Yayınları
Kitap, yayıncının izni olmaksızın hiçbir sûrette (baskı veya fotokopi yoluyla, elektronik, manyetik, mekanik ve sesli ortamlarda, ya da başka bir şekilde) kısmen veya tamamen çoğaltılamaz.

Merkez Satış-Dağıtım
Kur'an Araştırmaları Vakfı, KURAV Yayınları
Tahtakale Mah. Veziri Cad. Sevinç Çıkmazı Temel İş Merkezi No: 6/1 Osmangazi-BURSA
Tel: (0224) 223 14 70 Faks: 223 26 72 Web: www.kurav.com E-mail: yayinevi@kurav.com

İstanbul Satış-Dağıtım
Ensar Neşriyat Tic. A.Ş. Süleymaniye Cad. No: 13 Eminönü-İSTANBUL
Tel: (0212) 513 43 41, 513 03 09 Faks: 522 46 02

İnternetten Satış: www.kitapyurdu.com

FİHRİST

YAYINCININ SUNUŞU 7
EDİTÖRÜN SUNUŞU 9
SUNUŞ KONUŞMASI
Yard.Doç.Dr. Abdülhamit BİRIŞIK 13
AÇILIŞ KONUŞMALARI
Prof.Dr. Yunus Vehbi YAVUZ 17
Prof.Dr. Hayati HÖKELEKLİ 21

1. OTURUM
Tebliğler ve Müzakereler

Kur'ân'da Dindarlık
Prof.Dr. Abdülaziz BAYINDIR 27
Müzakere: Prof.Dr. Yunus Vehbi YAVUZ 45
Dindarlık Bağlamında Amel-İ Sâlih Kavramına Sosyolojik Bir Yaklaşım
Yard.Doç.Dr. Mustafa TEKİN 49
Müzakere: Dr. Tahsin GÖRGÜN 65
Gazzâlî'nin *İhyâ*'da Ortaya Koyduğu İdeal Dindarlık Teorisinde Dünyanın ve Servetin Yeri
Prof.Dr. İlhami GÜLER 69
Müzakere: Doç.Dr. Cağfer KARADAŞ 81
Dindarlığın Ahlâkî Temeli
Yard.Doç.Dr. Enver UYSAL 85
Müzakere: Prof.Dr. Kenan GÜRSOY 97

2. OTURUM
Tebliğler ve Müzakereler

Gösterişçi Dindarlık
Doç.Dr. Ejder OKUMUŞ 113
Müzakere: Yard.Doç.Dr. Ali Murat YEL 125
Gelenek ve Modernlik Bağlamında Bir Güvenlik Alanı Olarak Dindarlık
Dr. Hüseyin YILMAZ 129
Müzakere: Dr. Adnan ASLAN 137
Modernliği ve Dindarlığı Uyuşum ve Ayrışma Hâsılasının Ötesinde Okumak Mümkün mü?
Yard.Doç.Dr. Erdal BAYKAN 141
Müzakere: Prof.Dr. Ali KÖSE 147

3. OTURUM
Tebliğler ve Müzakereler

Anne-Baba Dindarlığının Çocuklar Üzerindeki Etkisi
Dr. İsmail SAĞLAM 163
Müzakere: Doç.Dr. Yurdagül MEHMEDOĞDU 181
Aile Dindarlığının Gençlerin Dindarlığına Etkisi Üzerine Bir Araştırma
Dr. Talip ATALAY 185
Müzakere: Doç.Dr. Recep KAYMAKCAN 209
Dindarlığın Yaşlanma Sürecine Etkileri
Yard.Doç.Dr. M. Akif KILAVUZ 213
Müzakere: Yard.Doç.Dr. Ali Ulvi MEHMEDOĞLU 227

4. OTURUM
Tebliğler ve Müzakereler

Dindarlığın Bağımsız Değişkenleri
Prof.Dr. Zeki ARSLANTÜRK 239
Müzakere: Prof.Dr. Hayati HÖKELEKLİ 259
Örgütlü İş Adamlarında Dindarlık ve Dünyevileşme
Doç.Dr. Abdurrahman KURT 265
Müzakere: Dr. Nuri TINAZ 279
Terörün Psiko-Dinamiği
Doç.Dr. Kemal SAYAR 287
Müzakere: Prof.Dr. Özcan KÖKNEL 293
Türkiye'de Dinî Yapı: Örnek Alanlar Üzerinden Bir Tasvir
Araş.Gör. Halil AYDINALP 301
Müzakere: Doç.Dr. Talip KÜÇÜKCAN 321
Din Dili: Dinî Sembol ve Ritüel
Dr. Aliye ÇINAR 325
Müzakere: Prof.Dr. Ahmet GÜÇ 339
KAPANIŞ KONUŞMASI
Prof.Dr. Yunus Vehbi YAVUZ 355

YAYINCININ SUNUŞU

1993 yılında Bursa'da kurulan Kur'an Araştırmaları Vakfı (KURAV), Kur'ân-ı Kerîm'in ve onu yaşantısıyla yorumlayan Hz. Peygamber'in (s.a.) hayat veren mesajını toplumla paylaşmayı ana ilke edinmiş bir kurumdur. Geçen zaman içerisinde bu misyonunu gerçekleştirmek için yüzlerce konferans ve toplantıya ev sahipliği yapmıştır. Verilen konferanslar, yapılan paneller ve düzenlenen sempozyumlar Bursa'nın sınırlarını aşmış, muhtelif şehirlerde bulunan ilim ve fikir adamları Bursa'ya gelerek fikirlerini KURAV çatısı altında topluma aktarma imkânı bulmuşlardır. Böylece Bursa'da yapılan ilmi etkinlikler zamanla dalga dalga tüm Türkiye'ye yayılmıştır. Okumayı ve öğrenmeyi medeniyetinin temeline koyan yüce dinimiz, sözün ebedileşmesi için yazıya geçirilmesini de teşvik etmiştir. İşte bu sebeple KURAV, ilmi etkinliklerini kitaplaştırarak daha geniş kitlelere ulaştırmak maksadıyla yayın faaliyetine de ilgi duymuştur.

Kur'an Araştırmaları Vakfı, öncelikli olarak kendi çatısı altında yapılan sempozyum, panel ve konferansları, ikinci olarak da Kur'ân ve tefsir alanında yapılan nitelikli çalışmalardan uygun görülenleri yayımlamak için 2005 yılı başında kurduğu iktisadi işletmeye bağlı Kurav Yayınları vasıtası ile dört sempozyumun tebliğ ve müzakere metinlerini kitaplaştırarak okuyucu ile buluşturmuştur. Yayın faaliyetini 2006 yılında ve sonrasında da sürdürecek olan KURAV yapılan tüm sempozyumları bu yıl içerisinde kitaplaştırarak okuyucuya sunmuş olacaktır. İslâmî ilimlerin diğer branşları için de bir yayın platformu olmak için alt yapı çalışmalarını sürdüren Kurav Yayınları yakın bir zamanda bu alanlara da kapılarını açabilecektir.

Elinizdeki bu kitap Kur'an Araştırmaları Vakfı'nın Türkiye Diyânet Vakfı (TDV) İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) tesislerinde 25-26 Aralık 2004 tarihleri arasında yaptığı **Dindarlık Olgusu** adlı sempozyumun büyük bir titizlikle gözden geçirilip yayıma hazırlanmış şeklidir. Toplumdan aldığını toplum ile paylaşmayı ana ilke edinen vakfımız bir yandan halkımızın ilgi ve desteği ile yararlı hizmetlerini sürdürürken öte yandan da Kurav Yayınları vasıtasıyla bu hizmetlerini çeşitlendirmeyi ve daha geniş kitlelere ulaştırmayı hedeflemektedir. Bu eserin ortaya çıkmasında maddi ve manevi emeği geçenlere müteşekkiriz.

Saygılarımızla...

KURAV YAYINLARI
KOORDİNATÖRLÜĞÜ

EDİTÖRÜN SUNUŞU

Din, kaynağı bakımından "ilâhi", yaşanması ve uygulanması bakımından ise "insâni" bir gerçekliktir. İlâhî vahyin ihtivâ ettiği öğretinin anlaşılması, yorumlanması, doktrin ve hüküm haline getirilmesi sistemli bir insani çabaya bağlı olduğu gibi dine muhatab olan, dinin sembolleriyle karşılaşan ve buna karşılık veren kişilerin yaşayış ve davranışlarının anlaşılıp açıklanması da sistemli bir çabayı gerektirir. İşte birinci grup çalışmalar **Dinî İlimler** denilen disiplinler tarafından yürütülmektedir. Tefsir, Fıkıh, Kelâm... gibi ilim dalları "murâd-ı ilâhî"yi anlamaya, "sünnetullah"ın nasıl işlediğini keşfetme ve açıklamaya çalışmaktadırlar. Bunların hareket noktası öncelikle "nass" merkezlidir; temel dinî metinler üzerindeki incelemeler asıl araştırma alanlarını oluşturur.

Bunun yanında, **Din Bilimleri** ya da **İnsan Konulu Din Bilimleri** dinin birey, toplum ve kültür üzerindeki tezâhürlerini anlamaya çalışmaktadır. Din Psikolojisi ve Din Sosyolojisi gibi bilim dallarının bakış açısı, dinî yaşayış ve davranışın boyutlarıyla sınırlıdır. Bunların araştırma alanı dindarlık olgusunu içine almaktadır. Sosyal bilim metodu ve yaklaşımı çerçevesinde dini olguların incelenmesi son yüzyılda önemli bir mesafe kaydetmiştir. Dini hayatın uygulamaya yönelik sorunlarına el atması, dinî eğitim ve genel din hizmetlerini ilgilendiren pek çok konuda araştırma ve düşünceler geliştirmesi dolayısıyla, Din Bilimleri her geçen gün önemini artırmaktadır.

Dinî inanç, öğreti ve değerleri doğru olarak anlamak ve uygulayabilmek için her iki bakış açısını da birleştiren bütünlüklü bir anlayışa ihtiyaç vardır. Fakat bunun şimdiye kadar çoğunlukla ihmal edildiği, bu iki grup akademisyen arasında kayda değer bir bilgi alışverişi sağlanamadığı bilinen bir gerçektir. Dar bir uzmanlık anlayışı ile yürütülen çalışmaların çok verimli sonuçlara ulaştırması beklenmemelidir. İnsan ve toplum tabiatını, dinî olguların beşerî bağlamını ve ortamını dikkate alan yorumların günümüz açısından ayrı bir önemi olduğu da vurgulanmalıdır. Yenilikçi bir dinî düşüncenin geliştirilebilmesi, dikkatlerin dinî metinlerden biraz da yaşanan çağa, içinde olduğumuz toplumsal ve küresel olgulara, günümüz insanının zihniyet, düşünce ve kültür dünyasına çevrilmesine bağlıdır.

"Dindarlık Olgusu" sempozyumuna bu düşünceler eşliğinde karar verildi. Şimdiye kadar hep "nass" merkezli araştırma ve tartışma konuları çerçevesinde bilimsel toplantılar düzenleyen Vakfımız, "insanı anlamadan dini anlamanın eksik kalacağı"

kanaatıyla böyle bir toplantıya karar verdi. Bildiğimiz kadarıyla ülkemizde şimdiye kadar anılan konuda bu nitelikte bir toplantı gerçekleştirilmemiştir. Bunun nedenlerini burada tartışmayacağız. Ancak bu konuda geç bile kalındığını ifade etmekten geçemeyeceğiz.

Öncü bir çaba sayılan Dindarlık Olgusu sempozyumunu arzu ettiğimiz nitelikte gerçekleştirdiğimizi söylememiz bir hayli zordur. Proje aşamasından uygulama aşamasına kadar geçen süreçte bazı olumsuzluklarla karşılaşıldı. Bu konuda araştırmaları olan akademisyenlerin tamamına ulaşılamadı ayrıca önceden belirlenen toplantı tarihi birkaç kez ertelenme durumunda kalındı. Bütün olumsuzluklara rağmen sonuçta çağrımıza olumlu cevap veren değerli bilim adamı dostlarımızın bildiri ve müzakere şeklindeki katkılarıyla toplantımız gerçekleşti ve elinizde tuttuğunuz bu kitap ortaya çıktı. Bunu bir başlangıç olarak kabul ediyoruz. Ülkemizde yapılan yeni alan araştırmalarını içine alan daha kapsamlı başka organizasyonlar çerçevesinde dindarlık olgusunun tartışılıp değerlendirildiği yeni sempozyumlar düşünüyoruz. Bu kitapta yer alan yazıların din, bilim ve düşünce dünyamızda yeni ve hayırlı açılımlara vesile olmasını diliyor, emeği geçen herkese teşekkürlerimi bildiriyorum.

Bursa, 8 Şubat 2006
Prof.Dr. Hayati HÖKELEKİ

ANNE-BABA DİNDARLIĞININ ÇOCUKLAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Dr. İsmail SAĞLAM
UÜ İlâhiyat Fakültesi

Giriş

Dindarlık, sözlükte; "dinin yapılmasını emrettiklerini yapma, yasakladıklarından kaçınma hâli" olarak tartışmasız bir şekilde tarif edilse de,[1] din bilimlerinde bu konu farklı açılardan ele alınarak tartışılmaktadır. Dindarlığın toplumda ve kişideki tezahürü, çeşitleri ve boyutlarıyla beraber, elde ediliş ve etkileşimi Din Sosyoloji, Din Psikoloji ve Din Eğitimi gibi disiplinlere konu olmuş ve değerlendirmelere tâbi tutulmuştur.

Konuya girmeden önce tebliğin başlığında gecen "anne-baba dindarlığı"nı hangi manada kullandığımızı ve hangi temele dayandırdığımızı açıklamamız yararlı olacaktır. Bunun için de dindarlıkla ilgili yapılan tartışmalara kısaca değindikten sonra, anne-baba dindarlığının çocuklar üzerindeki etkisini izah etmeye çalışacağız.

Dindarlıkla ilgili tartışmalarda ilk dikkati çeken husus, dindarlığın çeşitleri ve boyutlarıdır. Memleketimize özgü dindarlık çeşitlerinin tasnif denemelerine örneklik teşkil etmesi açısından Mehmet Taplamacıoğlu ve Ünver Günay'ın çalışmalarından bahsedebiliriz. Günay, dindarlığı önce ikiye ayırarak ilkine "şiddetinin azlık-çokluğuna göre dini yaşayış tipleri" adını vermekte ve kendi arasında beş alt başlığa ayırmaktadır. Bunları; 1. Ateşli dindarlar (ki kendi arasında sofular, softalar ve gurupçu dindarlar diye ayrılmaktadır). 2. Alaca dindarlar 3. Mevsime göre dindarlar 4. Oportünist dindarlar (idare-i maslahatçı=iş dindarlığı=beynamaz). 5. İlgisizler[2] şeklinde sıralamaktadır.

İkincisini ise "biçim bakımından dinî yaşayışta ayırt edilen tipler" başlığı altında toplamakta ve dörde ayırmaktadır. Bunlar da; 1. Geleneksel halk dindarlığı 2. Seçkinlerin dindarlığı 3. Lâik dindarlık 4. Tranzisyonel (geleneksel dindarlık ile lâik dindarlık arasında geçiş sürecinde olan) dindarlık tipleridir.[3]

---

1 D. Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, İz yay., 11. bs., İstanbul 1996, s. 284.
2 Ünver Günay, *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dinî Hayat*, Erzurum Kitaplığı, İstanbul 1999, s. 260-262.
3 Günay, *a.g.e.*, s. 263-264.

Taplamacıoğlu ise dindarlığı; gayr-i âmil, idare-i maslahatçı, dini bütün, sofu ve yobaz[4] şeklinde çeşitlere ayırmaktadır. Yapılan diğer dindarlık tasniflerinde ise; "hakikî/içten (intrinsic) dindarlık, gayr-i hakikî (extrinsic) dindarlık, mistik dindarlık, fikrî dindarlık, fikrî ve duygu yönü dengeli dindarlık, şehir dindarlığı, köy dindarlığı, inanca önem veren dindarlık, dinî pratiklere önem veren dindarlık, ihlâslı dindarlık, gösterişçi dindarlık, bürokrasi dindarlığı, burjuva dindarlığı, resmî dindarlık, gayr-i resmi dindarlık" gibi isimlendirmeler kullanılmaktadır. Yine dinler ve mezhepler dikkate alınarak yapılan dindarlık isimlendirmeleri de mevcuttur.[5]

Dindarlığın çeşitleri üzerine yapılan tartışmaların paralelinde dindarlığın boyutları da tartışılmaktadır. Bu tartışmalar içerisinde Hökelekli'nin yapmış olduğu tasnif, dindarlığın boyutlarını farklı açılardan ele alması bakımından dikkat çekicidir. Bu tasnife göre dindarlığın boyutları önce üçe ayrılmaktadır: 1. Genişlemesine boyutları (bu da kendi arasında a. İdeolojik boyut, b. İbadet boyutu, c. Tecrübe boyutu, d. Zihni/entelektüel boyut ve e. Etki boyutu olarak dörde ayrılmaktadır). 2. Uzunlamasına boyutları (bunlar da a. İman/Taklit, b. Fikir/İlim ve c. Marifet/Zevk/Şevk olmak üzere üç alt başlığa ayrılmaktadır). 3. Derinlemesine boyutları (bu ise a. Dış güdümlü dindarlık ve b. İç güdümlü dindarlık şeklinde ikiye ayrılmaktadır).[6]

Dindarlıkla ilgili tartışmalarda cevabı aranan konulardan birisi de dindarlığın tanımıdır. Gerçekten de her topluma ve dine uygun düşecek bir dindarlık tarifi yapmak pek kolay gözükmüyor.[7] Başka toplum ve dinler için olmasa bile kendi din ve toplumumuzu dikkate alarak bir dindarlık tanımı yapmayı deneyebiliriz. Buna göre dindarlık: "Kişinin sağlam bir inançla Allah'ın emirlerine uyması ve yasaklarından kaçınması, canlı ve cansız varlıklara karşı olumlu duygu, düşünce ve davranış biçimi geliştirmesi, bunları yaparken de Allah'a karşı sevgi, saygı ve bağlılık şuuru içerisinde bulunması hâlidir." denilebilir.

Buraya kadar yapmış olduğumuz açıklamalardan sonra tebliğimizin başlığında kullandığımız "anne-baba dindarlığı" kavramından, anne-babaların dinin ibadet boyutuna ilişkin davranışlarından sadece "beş vakit namazı düzenli kılma ve ramazan

---

4 Mehmet Taplamacıoğlu, "Yaşlara Göre Dini Yaşayışın Şiddet ve Kesâfeti Üzerine Bir Anket", *Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, X, Ankara 1962, s. 145.

5 Dindarlık çeşitleri hakkında geniş bilgi için bk.: R Stark – C. Y. Glock, "Dimensions of Religious Commitment", *Sociology of Religion* (ed. Roland Robertson), Penguin Boks, Middlesex 1971, s. 259-261; Max Weber, *The Sociology of Religion* (trc. Eprahim Fischoff, Beacon Pres, Boston 1964, s. 80-118; Gustav Mensching, *Dinî Sosyoloji* (trc. Mehmet Aydın), Tekin Kitapevi, Konya 1994, s. 253-259; M. Emin Köktaş, *Türkiye'de Dini Hayat*, İşaret Yay., İstanbul 1993, s. 48-49; H. Desroche, "Morfolojik Sosyolojiden Tipolojik Sosyolojiye", *Din Sosyolojisi* (trc. İzzet Er), Akçağ Yay., Ankara 1998, s. 77-78; Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, Sönmez Yay., Samsun 1993, s. 86; Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1993, s. 76-77; Ejder Okumuş, *Gösterişçi Dindarlık*, Pınar Yay., İstanbul 2002, s. 38-42.

6 bk. Hökelekli, *a.g.e.*, s.74-78. Dindarlığın boyutları konusunda daha geniş bilgi için bk. Köktaş, *a.g.e.*, s. 49-58.

7 Yapılan çeşitli dindarlık tarifleri için bk. Köktaş, *a.g.e.*, s. 62-63; Okumuş, *a.g.e.*, s. 38.

orucunu sürekli tutma" durumlarını kastettiğimizi belirtmek isteriz.[8] Bundaki maksadımız dindarlığa ilişkin ölçülebilir somut bir davranışı ele alıp, bunun çocuklar üzerindekini etkisini tespit edebilmektir. Burada dikkat çekmek istediğimiz husus, dindarlığın hangi çeşidinin veya boyutunun ölçü olarak alındığından daha çok, annebabaların sahip olduğu dindarlık çeşidinden/boyutundan çocukların ne şekilde etkilendikleridir. Dolayısıyla ortaya çıkacak sonuç, yetişkinlerin sahip olduğu dindarlığın (çeşidi/boyutu/şekli ne olursa olsun) çocukları nasıl etkilediği hususunda bize önemli ipuçları verecektir diye düşünüyoruz.

A. Anne-Baba ve Çocukların Namaz Kılma ve Oruç Tutma Durumları

Öncelikle hâlihazırda anne-baba ve çocukların söz konusu ibadetleri yerine getirme durumlarını tespit etmek istiyoruz. Bu tespitte kullanacağımız istatistikî bilgiler 378 anne-baba ve bunların ilköğretim 8. sınıfta okuyan 421 çocuğuna uygulanan anket sonuçlarına dayanılarak verilecektir.[9]

1. Anne-Babaların Namaz Kılma ve Oruç Tutma (Dindarlık) Durumları

Anne-babalara namaz kılma ve oruç tutma ile ilgili olarak sorulan soruda (Tablo 1'de) da görüldüğü gibi, söz konusu ibadetleri yerine getirip getirmedikleri, eğer getiriyorlarsa hangi sıklıkla yerine getirdikleri sorulmuştur. İlgili sorudaki "Beş vakit namazı düzenli kılarım. Ramazan orucunu sürekli tutarım." şıkkını anne-babaların dindarlığına (dindarlığın ibadet boyutuna) ölçü olarak almak istiyoruz.

Tablo 1: Anne-Babaların Namaz Kılma ve Oruç Tutma Durumları

Seçenekler	S	%
Beş vakit namazı düzenli kılarım. Ramazan orucunu sürekli tutarım.	96	25.4
Ara sıra (cuma, bayram, kandil vb. durumlarda) namaz kılarım. Ramazan orucunu sürekli tutarım.	181	47.9
Bazen namaz kılarım, bazen de ramazan orucunu tutarım.	11	2.9
İbadetlerimi mükemmel yapmak istiyorum, fakat yapamıyorum.	79	20.9
Ne namaz kılarım ne de oruç tutarım. İbadetlere karşı hiç isteğim yok	11	2.9
TOPLAM	378	100.0

Bu duruma göre anne-babaların %25.4'ü beş vakit namazını düzenli kıldığını ve

8 Dindarlığın ölçülmesinde neyin dikkate alınması gerektiği ayrı bir tartışma konusudur. Bununla birlikte yapılan birçok çalışmada kişinin dindarlığı hakkında bilgi edinmek için ibadetleri yerine getirip getirmediği, eğer getiriyorsa hangi sıklıkla yerine getirdiği veri olarak kullanılmıştır. (Bu konudaki tartışmalar için bk. Köktaş, *a.g.e.*, s. 49-53.) Ancak ibadetlerin yerine getiriliyor olması hiçbir zaman yukarıda tarifini yapmaya çalıştığımız manada bir dindarlığın ölçüsü olarak anlaşılmamalıdır.

9 Bahsedilen anket ve uygulanışı hakkında geniş bilgi için bk. İsmail Sağlam, *Çocuk ve İbadet*, Düşünce Yay., İstanbul 2003. s. 37, 38, 47 vd.

Ramazan orucunu sürekli tuttuğunu belirtmektedir.[10] Söz konusu ibadetleri ara sıra ve bazı özel dinî günlerde yaptığını söyleyen anne-babaların oranı ise %47.9'dur ki, bu yaklaşık olarak anne-babaların yarısı demektir. %20.9'luk bir kesim ise ibadetleri mükemmel yapmak istemesine rağmen bunu başaramadığını ifade etmektedir. İbadetlerini yapmadığını ve bu konuda hiç isteği olmadığını söyleyenlerin oranı ise toplam %2.9 oranındadır.

2. Çocukların Namaz Kılma ve Oruç Tutma Durumları

Yukarıda anne-babalara sorulan sorunun aynısı çocuklara da sorulmuş ve alınan cevaplar şöyledir (bkz. Tablo 2).

Tablo 2: Çocukların İbadetleri Yapma Durumu

Seçenekler	S	%
Beş vakit namazı düzenli kılıyorum. Ramazan orucunu tutuyorum.	42	10.3
Ara sıra (Cuma, bayram, kandil vb. durumlarda) namaz kılarım. Ramazan orucunu sürekli tutarım.	207	51.0
Bazen namaz kılıyorum ve bazen de ramazan orucunu tutuyorum.	49	12.1
Ne namaz kılıyorum, ne de oruç tutuyorum. Hiç bir ibadeti yapmak istemiyorum.	10	2.4
İbadetlerimi mükemmel yapmak istiyorum; fakat yapamıyorum.	98	24.2
Katılan	406	100.0
Cevapsız	15	
TOPLAM	421	

Görüleceği üzere çocukların %10.3'ü beş vakit namazı düzenli kıldığını ve ramazan orucunu tuttuğunu belirtmektedir.[11] Diğer seçeneklere baktığımızda ise ara sıra (Cuma, bayram, kandil vb. durumlarda) namaz kılıp, Ramazan orucunu sürekli tuttuğunu söyleyenler %51.0 oranındadır. Bazen namaz kılıp ve bazen de Ramazan orucunu tuttuğunu söyleyenler %12.1 ve ne namaz kıldığını ne de oruç tuttuğunu ve hiçbir ibadeti yapmak istemediğini söyleyenler ise %2.4'tur. Geriye kalan çocukların ise %24.2'si ibadetlerini mükemmel yapmak istediği hâlde yapamadığını belirtmektedir.

Bu sonuçlara bakarak, çocukların büyük bir çoğunluğunun ibadetleri yapma ko-

10 Köktaş'ın yetişkinler üzerine yapmış olduğu araştırmaya göre, deneklerin ortalama %20.8'i düzenli olarak beş vakit namazını kılmakta, %51.2'si de ramazan orucunun tamamını tutmaktadır (bk. Köktaş, *a.g.e.*, s. 107, 113). Bizim bulduğumuz sonuçla bu sonucun farklılığı, "beş vakit namaz ve oruç ibadetinin düzenli olarak beraberce yerine getirilmesi" şeklinde sorulmasına bağlanabilir. Ayrıca Köktaş'ın araştırması İzmir'de söz konusu araştırma ise Bursa'da yapılmıştır. Dolayısıyla bu iki araştırmada yöre farkı olduğu da dikkate alınmalıdır.

11 Başka bir araştırmada ise, ilköğretim 8. sınıf çocuklarına namaz ve oruç ibadetlerini yapıp yapmadıkları sorulmuş ve çocukların %17.3'ü namaz kılıp oruç tuttuğunu belirtmiştir Bu sonucun, yukarıdaki sonuçtan farklı çıkmasını; Kâhya'nın yapmış olduğu araştırmada ilgili soruya "devamlı/düzenli" kaydının yazılmayışına bağlayabiliriz (bk. Kâhya, a.g. tez, s. 61).

nusunda rehberliğe ve motivasyona muhtaç olduğunu söyleyebiliriz. Gerekli eğitim desteğinin yanında uygun şartların temin edilmesi durumunda, ibadetlerini yapan öğrenci sayısının çok yüksek seviyelere ulaşabileceği söylenebilir.

B. Çocukların Dindarlığında (Namaz Kılma ve Oruç Tutmalarında) Anne-Babalarının Rolü

Anne-babaların ve çocukların namaz kılma ve oruç tutma (dindarlık) durumlarının tespitini yaptıktan sonra, şimdi anne-babaların bu davranışlarının çocuklar üzerindeki etkisini çeşitli açılardan inceleyebiliriz.

1. Çocukların İlk Namaz Kılma ve Oruç Tutmalarında Anne-Babaların Rolü (Sözlü Olarak Teşvik)

Anne-baba dindarlığının çocuklar üzerindeki etkisini araştırırken belki dikkate alınacak konulardan biri de, çocukların dindarlığa ilişkin ibadetleri ilk defa kimin sözlü teşviki ile yaptıklarıdır. Bu yönde sorulan soruya çocukların verdikleri cevaplar şöyledir (bkz. Tablo 3).

Annenin teşviki ile çocukların ibadetleri tecrübe etme oranlarına baktığımızda; bu oranların ilk defa namaz kılmada %42.4 ve ilk defa oruç tutmada ise %45.0'dır. Babanın teşvikinin oranı ise, ilk defa namaz kılmada %23.4 ve ilk defa oruç tutmada %22.5'tir.

Tablo 3: Çocukların Bazı İbadetleri İlk Defa Yapmalarında

Seçenekler	İlk defa namaz kılma		İlk defa oruç tutma	
	S	%	S	%
Kendim	20	6.2	74	21.5
Annemin	135	42.4	155	45.0
Babamın	76	23.4	78	22.5
Dedemin	18	5.5	8	2.3
Babaanne / Anneanne	21	6.5	9	2.5
Öğretmenim	18	5.5	3	0.9
Cami hocasının	11	3.4	7	2.0
Bir yakınımın	15	4.7	10	2.8
Diğer	8	2.4	2	0.5
Katılan	322	100.0	346	100.0
Cevapsız	99		77	
TOPLAM	421		421	

Tablo 3'te de görüldüğü gibi annenin ve babanın teşviklerinin toplamı; ilk defa namaz kılmada %65.8, ilk defa oruç tutmada ise %67.5 gibi oldukça yüksek bir oranda çıkmaktadır. Bütün bu değerlendirmeler doğrultusunda, çocukların ibadetleri tecrübe etmelerinde, dolayısıyla bir nev'i dindarlığı ilk defa yaşamalarında anne-

babanın müstesna bir yerinin olduğu sonucuna varabiliriz.[12]

Verilen cevaplara baktığımızda çocukların ibadetleri ilk defa tecrübe etmelerinde anne-baba haricinde teşvikini gördükleri kişilerin listesinde; "kendim, dede, babaanne/anneanne, öğretmen, cami hocası, bir yakın akraba ve diğer" seçenekler yer almaktadır.

2. Çocukların Namaz Kılma ve Oruç Tutmalarında Anne-Babalarını Model Almaları (Davranış Olarak Etkilenmeleri)

Çocuk eğitiminde, eğitimcinin (anne-babanın) çocuğa model oluşturması, diğer bir ifade ile hedef davranışı bizzat yaşayarak örnek olması, en önemli hususlardan biridir. Bütün eğitimcilerin bu konuda hemfikir oldukları söylenebilir.[13] Nitekim gerek Kur'ân-ı Kerîm'de ve gerekse Hz. Peygamberin hadislerinde, hedef davranışın bizzat yaşanarak karşıdaki şahsa örnek teşkil etmesinin gereğine işaret edildiğini görmekteyiz.[14] Hz. Peygamberin davetinin kısa bir sürede başarıya ulaşmasının temelinde de, bizzat kendisinin yaşayışıyla örnek oluşunun yattığı belirtilen bir hususdur.[15]

Ailedeki sosyal, kültürel, ekonomik hatta dinî yapının şekillenmesinde annebabanın içerisinde bulunduğu durumun ve sahip olduğu birikimin en belirleyici unsur

---

12 Ailenin, çocukların ibadet eğitimi ve öğretimi konusundaki önemi ile ilgili olarak, geniş bilgi için bk. Halis Ayhan, *Din Eğitimi ve Öğretimi* (İman-İbadet), s. 165 vd.; Halit Ertuğrul, *Ailede ve Okulda Çocuk Eğitimi*, s. 64 vd.; A. Osman Özcan, "Din ve Ahlâk Eğitiminde Ailenin Rolü", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, s. 13; Vergote, A., "Çocukta Din" (trc. E. Fırat), *AÜİFD*, XXII, Ankara 1978, s. 316; Öcal, "Çocukta Sosyal Gelişim", *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi* (Tartışmalı İlmî Toplantı), s. 147, 148; Ünver Günay, "Türkiye'de Dinî Sosyalleşme", *IIDES*, Ankara 1981, s. 197; Dodurgalı, *Ailede Çocuğun Din Eğitimi*, İstanbul 1996, s. 237 vd.

13 bk. Rousseau, *Emil Yahut Terbiyeye Dair* (trc. H. Z. Ülken-A. R. Ülgener-S. Güzey), 6. bs. İstanbul 1966, s. 252; Alexis Carrel, *İnsan Denen Meçhul* (trc. R. Özdek), 2. bs. İstanbul 1982, s. 319-320; N. Armaner–A. Zeki Ökmen, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodik Bilgiler*, İstanbul 1960, s. 15; Neda Armaner, *İnanç ve Hareket Bütünlüğü Bakımından Din Terbiyesi*, İstanbul 1967, I, 89; Vergote, a.g.m., s. 316; Kemal Aytaç, *Avrupa Eğitim Tarihi*, Ankara 1980, s. 101-108; Gazzâlî, *İhyâu ulumi'd-din*, İstanbul 1321, I/57; A. Osman Özcan, "Din ve Ahlâk Eğitiminde Ailenin Rolü", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, s. 4, 1985, s. 13; Hayrani Altıntaş, "Çocukluk Devresinde Ailede Din Eğitimi", *TIDES*, Ankara 1981, s. 255; Kerim Yavuz, *Çocukta Dinî Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi*, Ankara 1987, s. 46; M. Emin Ay, *Ailede Verilecek Din Eğitiminde Genel Prensipler, İslâm'da Aile ve Çocuk Terbiyesi 2*, İstanbul 1996, s. 319-320; M. Faruk Bayraktar, *İslâm Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münasebetleri*, 3. bs., İstanbul 1989, s. 40-43, 158-163; Abdullah Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, 2. bs., Konya 1991, s. 210-217; Ahmet Önkal, *Rasulullah'ın İslâm'a Davet Metodu*, Konya 1981, s. 195-198.

14 bk. Bakara 2/44; Taha 20/132; Saff 61/2-3; Hud 11/88; Buhari, "Cum'a", 11; Müslim, "İmare", 20; Ebu Davud, "İmare", 1. Bu konudaki değerlendirmeler için ayrıca bk. Mehmet Şanver, *Kur'ân'da Tebliğ ve Eğitim Psikolojisi*, Pınar Yay., İstanbul 2001, s. 101 vd.

15 bk. Özbek, *a.g.e.*, s. 212-213; Önkal, *a.g.e.*, s. 197-198. Yine konu ile ilgili olarak Kur'ân-ı Kerim'de "Andolsun ki Resulullah'da, sizin için, Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah'ı çok zikredenler için en mükemmel bir örnek vardır. (Ahzab 33/21)" buyurulmaktadır. Bu ayette de Hz. Peygamber'in, Allah'ın hoş¬nutluğunu kazandıracak davranışlarda bulunmak isteyenler için mükemmel ve canlı bir örnek, en büyük fazilet numunesi olduğu anlatılmaktadır. Böylece, Resulullah'ın, hislerine mağlup insanları memnun etmek ve onlara pratik değer¬lerden mahrum birtakım nazarî kaideler öğretmekle görevli olmayıp, Onun hede¬finin, insanlığa ameli kaideleri kendi yaşayışıyla izah ve tarif etmek olduğu anla¬şılmaktadır. Binaenaleyh, hayatı ve sireti incelenirken bu nokta asla gözden uzak tutulmamalıdır (bk. Ali Özek ve ark., *Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, Medine-i Münevvere 1987, s. 419).

olduğu söylenebilir. Dolayısıyla dindarlık açısından anne-babanın çocuklara örnek olabilmeleri için ailede dinî hayatın canlı tutulması gerekmektedir.

Dini hayatın bireydeki en belirgin yansıması, içerisinde bulunduğu inanç netliği ve ibadet yoğunluğudur. İslâm dini açısından konuya baktığımızda, Müslüman bir bireyin nelere inanıp nelere inanmayacağının sistematik olduğunu söyleyebiliriz. Dinî terminolojide "sahih iman" olarak adlandırılan bu inancın nasıl kazanılacağını da yine dini kaynaklardan ve bu konudaki uzmanlardan öğrenmek mümkündür. Anlamlı bir ibadet hayatının elde edilmesi için "sahih iman"ın bir ön şart olduğu söylenebilir. Ayrıca doğru ve sağlam bir inanç elde edilmeyince, bunun yerine hurafelerin, bâtıl inançların ve eksik inanışların hâkim olacağını da unutmamak gerekir. Bundan dolayı ailede dinî hayatın canlı tutulması ve çocuklara örnek olunması için, annebabaların İslâm'ın inanç esasları açısından doğru (sahih) iman çizgisinde olmaları önemli bir husustur.

Ancak bizim burada üzerinde durmak istediğimiz husus anne-babanın dindarlığının çocuklar üzerindeki etkisinin ortaya çıkarılmasıdır. Tablo 4'te de görüldüğü gibi yapılan detay analizde, anne-babanın düzenli ibadet hayatına sahip olması (annebaba dindarlığı) ile çocukların ibadetleri yerine getirmeleri (çocukların dindarlığı) arasında anlamlı bir ilişki olduğu ortaya çıkmaktadır (bkz. Tablo 4).

Tablo 4: Çocukların Düzenli İbadet Yapmalarına, Anne-Babaların İbadet Hayatının Etkisi

Değişkenler		Seçenek Beş vakit namazı düzenli kılıyorum. Ramazan orucunu sürekli tutuyorum (çocuk).		406 denek* arasındaki yüzdelik oran
		S	%	
Anne	Beş vakit namazını düzenli kılar. Ramazan orucunu sürekli tutar.	27	64.3	6.7
	Ara sıra (cuma, bayram, kandil vb. durumlarda) namaz kılar. Ramazan orucunu sürekli tutar.	14	33.3	3.4
	Bazen namaz kılıyor ve bazen de Ramazan orucunu tutuyor.	-	-	-
	Ne namaz kılıyor, ne de oruç tutuyor. Hiçbir ibadeti yapmak istemiyor.	1	2.4	0.2
	İbadetlerini mükemmel yapmak istiyor fakat yapamıyor.	-	-	-
	TOPLAM	42	100.0	10.3**

* Tablo 2'de de görüldüğü gibi, "çocukların ibadetleri yapma durumu" ile ilgili soruya cevap veren (katılan) sayısı 406 olduğu için, bu rakam esas alınarak % hesaplaması yapılmıştır.

** Tablo 2'de ki "Beş vakit namazı düzenli kılıyorum. Ramazan orucunu sürekli tutuyorum." seçeneğinin %10.3'lük oranıyla aynı olduğu görülmektedir.

Baba	Beş vakit namazını düzenli kılar. Ramazan orucunu sürekli tutar.	14	33.3	3.4
	Ara sıra (cuma, bayram, kandil vb. durumlarda) namaz kılar. Ramazan orucunu sürekli tutar.	22	52.4	5.4
	Bazen namaz kılıyor ve bazen de Ramazan orucunu tutuyor.	1	2.4	0.3
	İbadetlerini mükemmel yapmak istiyor fakat yapamıyor.	5	11.9	1.2
	Ne namaz kılıyor, ne de oruç tutuyor. Hiçbir ibadeti yapmak istemiyor.	-	-	-
	TOPLAM	42	100.0	10.3***

Yukarıda Tablo 4'te de görüldüğü gibi düzenli ibadet yapan çocukların, annelerinin %64,3'ü, babalarının ise %33,3'ü düzenli ibadet yapmaktadır. Bu sonuçtan hareketle özellikle dindar annenin, ailede dinî hayatı canlı tutmada ve çocukların dindar yetişmesinde önemli bir etken (%64,3) olduğu söylenebilir. Anneye oranla (%64,3), babanın bu konudaki etki oranı yaklaşık yarısı kadar olduğu (%33,3) görülmektedir. Toplumumuzda kadınlara oranla erkeklerin iş hayatıyla daha fazla meşgul olmaları, dolayısıyla kadınların zamanlarının büyük bir çoğunluğunu ailede çocuklarla beraber geçirmeleri, bu sonucun nedenlerinden birisi olarak kabul edilebilir. Yine de detay analizlerinden elde edilen bulgularla, ailede annenin ve babanın dinî hayatı canlı tutmalarının ve çocuklara iyi bir model olmalarının, onların dindar olarak yetişmelerinde çok büyük etken olduğu söylenebilir. Çünkü anne ve babası "ibadetlere karşı istekli olmayan ve ibadetleri yapmayan" çocuklardan hiç birinin; "beş vakit namazı sürekli kılma ve ramazan orucunu sürekli tutma" şıkkını işaretlemedikleri görülmektedir (bkz. Tablo 4).

Ayrıca mülâkat yaptığımız kişiler,[16] en fazla anne babanın yaşayışıyla çocuğa örnek olması üzerinde durmaktadırlar. Mülâkatlarda bu konuda aldığımız cevaplardan bazıları şöyledir:

"Anne-babanın söyledikleriyle yaptıkları arasında çelişki olmaması çok önemli. Çünkü çocuklar daha ziyade anne-babanın davranışından etkileniyor".

"Yetişkinlerin ibadeti büyük bir ciddiyet içerisinde yapması çok önemli. Yetişkin ibadetle iç içe olduğunu ve ibadete her an hazır olduğunu çocuğa hissettirmelidir. Yine çocuğun, huşu içerisinde namaz kılan anne-babasını görmesi bu açıdan çok önemli mesajlar vermektedir".

"Çocuklara sözlü olarak telkinde bulunmanın yanında, anne-babanın samimî ve içten gele-

*** Tablo 2'de ki "Beş vakit namazı düzenli kılıyorum. Ramazan orucunu sürekli tutuyorum." seçeneğinin %10.3'lük oranıyla aynı olduğu görülmektedir.

16 Uzun yıllar din eğitimi ile meşgul olmuş ve anne-baba olarak çocuk yetiştirmiş kişilerden özenle seçtiğimiz 20 kişi ile bu konuda mülâkat yaptık. Mülâkata katılan uzmanlara iki soru sorduk. Sorulardan birisi "siz namaz kılmaya ve oruç tutmaya nasıl alıştınız?" , diğeri ise "siz çocuklarınızı namaz kılmaya ve oruç tutmaya nasıl alıştırdınız?" şeklinde oldu.

rek ibadet hayatına yönelmesi çok önemli bir husus".

"Evde yoğun dinî hayatın olması çocukların farkında olmadan, bu hayata adapte olmalarını sağlamakta".

"Evde anne-babanın ibadetlerini huşu içerisinde yapması çok önemli. Çocukların ibadetlere alıştırılmasını usta-çırak ilişkisi şeklinde düşünmek gerekir".

"İbadetler konusunda azarlama ve icbara başvurmadan, çocuklara anne-babaların model oluşturmaları gerekir".

"Sözden önce fiilî olarak ibadetlerin nasıl yapıldığı konusunda anne-babalar iyi bir model oluşturmalıdırlar. İbadetin kişiye büyük bir manevî huzur kazandıracağı çocuğa hissettirilmeli".

"Anne-babanın dinî yaşayışı, çocukların ibadetlere alışmalarında en önemli unsur olarak görülüyor".

"Anne-baba fiilî olarak örnek olmalı ve ibadetin neden yapılması gerektiği örnekleriyle anlatılmalıdır".

"Anne-babaların çocuklardan istedikleri şeyi, kendileri içtenlikle yerine getirmeleri gerekir. Sözden ziyade fiili olarak rehberlik etmek gerekiyor".

"Anne-babanın birlikte model oluşturması, ibadetler konusunda çocuğa rehberlik etmesi ve ailece bazı ibadetlerin icra edilmesi çok önemli diye düşünüyorum".

"Çocuğun ibadet hayatını benimsemesinde, anne-babanın farz, sünnet ve nafile ibadetlerle geçen, günahlardan kaçınan bir hayat sürmeleri önemlidir. Namaz kılan, oruç tutan, Kur'ân okuyan, içkiden, kumardan, gıybetten vs. sakınan bir hayat süren anne-babanın, çocuğuna dindarlık açısından iyi örnek olduğu, dolayısıyla çocuğu namaza alıştırmada başarılı olacağı söylenebilir. Bu başarıda anne-babanın günlük hayatta; şükretmesini bilen, sabırlı, metanetli, Allah'ın ismini anarak işlerine başlayan ve tevekkül ehli olan bir yapıda olmasının büyük katkı sağlayacağını düşünüyorum".

Yukarıda mülâkatlardan yapmış olduğumuz alıntılarda da görüldüğü gibi, din eğitimi ve öğretimi açısından tecrübe sahibi olan kişilerin verdikleri cevaplardan anlaşıldığına göre, Tablo 4'teki sonuçlarda da olduğu gibi, çocukların dindar yetişmesinde anne-babaların inanç ve ibadetler hususunda müspet yönde model oluşturmalarının önemli bir etken olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü çocuklar anne-babalarını kendilerine örnek almaktadırlar.

3. Anne-Baba Dindarlığının Çocuklar Üzerindeki Etkisinin Ailedeki Duygusal Ortamla İlişkisi

Aile içinde sağlıklı bir iletişimin kurulabilmesi için, o ailede sevgi-saygı ortamının hâkim olması en önemli hususdur. Sevgi kültürünün hâkim olması, aynı zamanda sağlıklı, doyumlu, erdemli bireylerden oluşan bir aileyi gerekli kılmaktadır. Çünkü bunun zıddı, korku kültürünün hâkim olması demektir ki, bu şekildeki ailelerde birey-

ler, iç zenginlikten yoksun, doyumsuz, ruhunda sürekli çatışmalar yaşayan, hayatını bir denge içerisinde sürdüremeyen kişilerdir. Aslında mesele derinlemesine tahlil edildiğinde aile bireyleri arasında sevgi kültürünün oluşması ve bunun gereğini vurgulamanın, fantezi bir uğraşı olmadığı, hayatın nihaî manada anlam ve zenginlik kazanmasının, hatta insanın Yaratıcı'nın istediği bir kıvama gelmesinin, buna bağlı olduğu söylenebilir.

"İşte siz öyle kimselersiniz ki onlar sizi sevmedikleri hâlde siz onları seversiniz. Kitab'ın hepsine inanırsınız. Onlar sizinle karşılaştıklarında inandık derler. Kendi başlarına kaldıklarında size karşı öfkeden parmaklarını ısırırlar..."

"Size bir iyilik dokunsa tasalanırlar (içleri huzursuz olur), şayet başınıza bir kötülük gelse, buna sevinirler. Eğer sabreder, takva üzere olursanız onların hilesi size hiçbir zarar veremez."[17]

Yukarıdaki âyetlerde, İslâmî literatürde mü'min olarak nitelendirilen, kalbi sevgiyle dolu, iç zenginliğini elde etmiş kişilerin insanları karşılıksız sevebileceklerine işaret edilirken, münâfık olarak nitelendirilen kişilerin de insanlara karşı ne denli acımasız bir psikoloji içerisinde olduklarına dikkat çekilmektedir. Bu acımasızlığın temelinde yatan sebep olarak, bunların sevgiden, erdemden ve iç zenginlikten pek nasiplenememiş oldukları, bunun yerine kalplerinin menfaat duygusuyla, hırsla, kinle ve nefretle dolu oluşu gösterilebilir.

Öte yandan insanları sevmek, sevginin, iyiliğin, mutluluğun hâkim olmasını istemek, manevî bir olgunluğun işareti olarak görülürken; insanlara karşı kinle, nefretle dolu olmak, insanların iyiliklere, mutluluklara ermesine karşı rahatsızlık duymak, manevî açıdan alçalmanın (münâfık olmanın) bir işareti olarak görülmektedir.

E. Fromm'un "*Olgunlaşmamış sevgi; seni seviyorum, çünkü sana gereksinimim var der. Olgunlaşmış sevgi ise; sana gereksinimim var, çünkü seni seviyorum der.*"[18] sözünün, yukarıdaki âyetlerde ifade edilen gerçeklerin paralelinde oluşu da ayrıca dikkat çekicidir.

Aslında dindar olmanın kişiye nihaî manada kazandırması beklenen şey, manevî açıdan istenen olgunluğu elde edebilmektir. Bu açıdan birtakım şekillerle yerine getirilen din kuralları bir araç durumundadır denilebilir. Hayatı, insanları, aile bireylerini sevemeyen bir insanın şeklî olarak yerine getirdiği dini vazifelerin hedefine ulaştığından bahsetmek de pek mümkün olmasa gerek.[19]

---

17 Âl-i İmran, 3/119-120.

18 Erich Fromm, *Sevme Sanatı* (trc. Işıtan Gündüz), İstanbul, ts., s. 47.

19 Bu konudaki değerlendirmeler için bk. Cavit Sunar, "Aşkın Terbiyede Rolü" *AÜİFD*, XXV, Ankara 1984, s. 110 vd.

Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm ve hadisleri incelediğimizde sevgiye dair birçok âyet[20] ve hadisin[21] olduğunu, öte yandan İslâm mütefekkir ve mutasavvıflarının da sevgiyi hep ön plâna çıkardıklarını görmekteyiz.[22]

Bir aile reisi olarak Hz. Peygamber'in aile fertlerine karşı nasıl bir sevgi ve hoşgörü içerisinde olduğuna dair şu örnekleri vermek istiyoruz:

Hz. Enes anlatıyor:

"Peygamberimize on yıl hizmet ettim. Aslında yaptığım işler pek yerli yerinde olmuyordu. Buna rağmen Hz. Peygamber (s.a.s.), bir defacık olsun bana vurmadı ve surat asmadı. Beni azarlamadı ve ayıplamadı. Hatta öf bile demedi. Hoşuna gitmeyen bir şey için 'Niçin böyle yaptın?' diye beni sorguya çekmedi. Herhangi bir hatalı davranışım için hanımlarından biri 'Keşke şöyle yapsaydın' diyecek olsa, 'Bırakın çocuğu... O, ancak Allah'ın dilediğini yapmıştır' deyip beni korurdu. Çünkü o, çocuklara karşı insanların en şefkatlisiydi. Hayatımda Peygamberimizden daha güzel kokan bir koku koklamadım. Onun elinden daha yumuşak bir ipeğe ve kumaşa dokunmadım. O, insanların ahlâk bakımından da en güzeliydi. Bir gün beni bir işe yollamıştı. Önce -çocukluk işte- 'Gitmem' diye itiraz ettim. Ancak içimden de Peygamberimizin gönderdiği yere gitmek geliyordu. Yola çıktım, sokakta oynayan çocuklara rastladım. Onların yanında oyalanıp kalmışım. Birden ensemde bir el hissettim. Dönüp baktım, bir de ne göreyim, karşımda Peygamberimiz, gülümsüyor. Bana: 'Enesciğim! Sana söylediğim yere gittin mi? diye sordu. Ben de: 'Pekâlâ, derhal gidiyorum Ya Resûlallah' diyerek bana söylenen yere gittim." [23]

"Ailesine karşı Hz. Peygamber'den (s.a.s.) daha şefkatli hiç kimseyi görmedim. Oğlu İbrahim'in, Medine'nin kenar mahallelerinden birinde oturan bir sütannesi vardı. Bu sütannenin kocası demircilik yapmaktaydı. Her gün çocuğu görmek için oraya giden Hz. Peygamber (s.a.s.), varınca duman dolu eve girer, çocuğunu kucaklayarak bağrına basar, koklar ve öperdi."[24]

Üsâme b. Zeyd anlatıyor:

"Hz. Peygamber (s.a.s.) bir dizine beni, bir dizine de torunu Hasan'ı oturtur ve ikimizi birden bağrına basarak 'Ey Rabbim! Bunlara rahmetinle muamele eyle. Çünkü ben de bunlara

---

20 Konu ile ilgili âyetlerden bazıları için bk. el-Bakara 2/165; en-Nisâ 4/73; el-Mâide 5/82; el-En'âm 6/76; Hûd 11/90; Meryem 19/96; Tâhâ 20/39; er-Rûm 30/21; Sâd 38/32; eş-Şûrâ 42/23; Hucurât 49/7; el-Kıyâmet 75/20-21; el-Burûc 85/14.

21 Konu ile ilgili hadislerin bazıları için bk. Ebû Dâvûd, "Edeb", 66, 144; Hâkim. *el-Müstedrek* 1, 62; Buhârî, "Cenâiz", 44, "Nikâh", 12, "Fedailu's-sahâbe", 22, "Edeb", 18; Müslim, "Fedâil" 63, 65; Tizmizî, "Menâkıb", 31, "Birr" 11, 12, "Menâkıb", 50; İbn Mâce, "Edeb", 3; İbn Hacer el-Askalânî, *el-Metalibu'l-Aliyye*, II, 441 ve IV, 72.

22 bk. İbn Arabî, *İlâhî Aşk* (trc. Mahmut Kanık), 2. bs. İstanbul 1992, s. 21 vd.; Süleyman Uludağ, *İbn Arabî*, Ankara 1995, s. 167 vd.; Uludağ, Süleyman, Bayezîd-i Bistâmî, Ankara 1994, s. 99 vd.; Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayram Veli*, Ankara 1998, s. 86 vd.

23 bk. Ebû Dâvûd, "Edeb" 1; Taberânî, el-Mu'cemu's-sağîr, 2, 32, 118; Heysemî, Mecmau'z-zevaîd, I/271 ve IX/16; Tirmizî, "Birr" 69; Müslim, "Fedâil" 54; Darimî, 34.

24 Buhârî, "Edeb" 18; Müslim, "Fedâil" 63.

karşı merhametliyim' derdi."[25]

Her konuda olduğu gibi ailede sevgi kültürünün hâkim olmasında da Hz. Peygamberin bizlere örnek teşkil ettiğini yukarıdaki hadislere bakarak söyleyebiliriz. Ailede sevgi kültürünün oluşması sadece anne-baba ile çocuk arasında oluşması gereken bir olgu olarak görülmemelidir. Bundan önce karı-koca arasında bu kültürün oluşması gerektiğini vurgulamak isteriz. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de bu sevgiye işaret edilerek şöyle buyurulmaktadır: "*Size nefislerinizden, kendilerine ısınmanız için zevceler yaratmış olması, aranızda bir sevgi ve şefkat var etmesi, Allah'ın âyetlerindendir. Şüphesiz düşünen bir topluluk için bunda ibretler vardır.*"[26]

Yukarıdaki âyette geçen 'mevedde' kelimesinin ifade ettiği manayı Bayraklı şöyle yorumlamaktadır:

"Mevedde denen sevgi, objesini bulan sevgidir. Soyut manadaki sevginin somut hâle gelmesi ve sosyalleşmesidir. Gönüldeki sevginin yeşerip insanlığa dal-budak salmasıdır. Allah'ın insanı iki farklı cinste yaratıp, bir aile kurmaları için aralarına sevgi koyması 'mevedde' denen sevginin işlevini göstermektedir... Bu sevginin mekânı ise gönüldür... Evlilik öncesi meydana gelen ve 'hubb' [27] denen sevgilerin bir araya gelmesinden 'mevedde' denen sevgi meydana gelmektedir."[28]

Yukarıdaki âyet ve yorumunda da, ifade edildiği gibi sevgi açısından sağlam temeller üzerine bina edilmiş bir evlilik, ileride çocukları da bu sevgi atmosferine alacak ve böylece ailede sevgi kültürü oluşacaktır. Sevgi kültürünün oluşmasından da, ailedeki manevî yaşama ivme kazandırması beklenebilir. Nitekim sevgi ile manevî yaşam arasındaki ilişkiye değinen Cüceloğlu bu konuda şunları söylemektedir:

"Manevî yaşam kişinin kendi içinde Tanrı'yı ve 'Hakikat'ı bulmasına yönelir... Manevî yaşam öğretilerini temel alan kişilere mistik, mutasavvıf adı verilir. Bizim tarihimizde örnek olarak Mevlânâ ve Yunus Emre gösterilebilir... Manevî yaşam yönünden sağlıklı ailede yetişen çocuk, evrenin bir bütün olduğu, bu bütün içinde yer alan her birimin, her olayın, kendine özgü benzersiz bir yeri olduğu, bu nedenle ailedeki her bir bireyin, oldukları gibi değerli olduğu, kendi yetenekleri, düşünceleri, duyguları içinde kabul edilmesi gerektiği, manevî özgürlüğün temelini oluşturur. Bu tür temel bizdeki tasavvuf anlayışına yakın düşen, birleştirici, kaynaştırıcı, evrensel bir dünya görüşü geliştirir. Sağlıklı manevi yaşam, ailenin yetiştirdiği çocuklara verebileceği en güzide armağandır. Sağlıklı bir manevî temeli olan insanlar güleç yüzlü, sevecen, insanlara olduğu kadar doğaya da saygılı bireyler olarak yaşamlarını sürdürürler." [29]

---

25 Buhârî, "Edeb" 21.

26 er-Rûm 30/21.

27 Sevgi ile ilgili kavramlar olan "hubb, muhabbet, istihâb, vudd, mevedde, hille ve alaka" kavramları hakkında geniş gilgi için bk. Bayraktar Bayraklı, *Kadın Sevgi ve Temel Haklar*, İstanbul 2000, s. 85-103; Ayrıca bk. Remzi Kaya, *Kur'ân'da Dostluk İlişkileri*, İstanbul 2000, s. 43 vd.

28 Bayraklı, *Kadın Sevgi ve Temel Haklar*, s. 97.

29 Doğan Cüceloğlu, *Yetişkin Çocuklar*, 18. bs., İstanbul 2000, s. 86-87.

Yukarıdaki değerlendirmeden, coşkulu bir insanlar arası ilişkide manevî yaşamın ne denli önemli olduğunu, bunu elde edebilmek içinde köklü ve engin bir sevgiye sahip olmanın gerektiğini anlamaktayız. Bu değerlendirmenin doğruluğunu birçok mutasavvıfın sevgiye dair söylediklerinden ve yaşadıklarından da anlamak mümkündür.[30] Bir örnek vermek gerekirse, Bayezîd-i Bistâmî'nin insan sevgisine dair şu sözünü nakledebiliriz. "*Bir Müslüman için en faydalı şey din kardeşine saygı, sevgi gösterip onun şeref ve itibarını lekelememektir.*"[31]

Hem Kur'ân, sünnet ve geleneksel kültürümüzden, hem de modern psikolojik tahlillerden hareketle, insanlar arasında sağlıklı iletişimi temin ederek birbirlerinden güzellikleri öğrenmeleri açısından, sevgi kültürünün müstesna bir yeri olduğunu yukarıda izah etmeye çalıştık. Böylece ister psikolojik sonuçlardan, isterse dini söylemlerden hareket edilsin, neticede aile ortamında sevgi kültürünün hâkim olması gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Söz konusu aile ortamını elde edebilmek için, yukarıda anlatılanlara ilâveten şu özelliklerinde aile bireylerinde bulunması gerektiği söylenebilir;

Duygu ve düşüncelerini birbirlerine karıştırmazlar, duygu ve düşüncelerinin ayrı ayrı farkındadırlar,

Bedensel, duygusal ve düşünsel yönden diğer bireylerin kendilerinden farklı olabileceğini bilirler ve bunu doğal olarak kabul ederler,

Kendi mutluluklarından kendilerini sorumlu tutarlar.

Bu özellikleri yaşamlarında gerçekleştirmiş insanlar kendileri için bir iç özgürlük ortamı yaratmakla kalmazlar, eşleri ve çocukları için de bir dış özgürlük ortamı yaratırlar. Birbirleriyle etkileşim, eşitlik temeline ve birbirlerini olduğu gibi kabule dayanır.[32]

Ailede sevgi kültürünün hâkim olması için insanların bu yönde eğitilmeleri, sevgiyle büyütülmeleri ve sevgiyle yaşamaları gerekmektedir. Sevgi, samimî duygular içerisinde gerçekleşmeli, karşıdaki insana yapay sevgi gösterisinde bulunarak onu sevdiğimize inandırmaya veya samimî olmayan duygularla yaklaşarak karşıdaki kişinin sevgisini kazanmaya çalışmak yerine; insanlarla, gerçekten benliğimize ve davranışlarımıza sevgiyi yerleştirerek ilişki içerisine girmemiz gerekir. İnsanlarla bu şekilde ilişki kuramamanın temelinde korku, kızgınlık, kin ve nefret gibi duygular yatmaktadır, denilebilir.

"Kendisiyle uyum hâlinde olan insan, başkalarına dostça yaklaşır, ama gereğinde onlara karşı çıkar ve haklarını savunmak için savaşır, bazen ise yalnız kalmayı yeğler. Bu durumlardan hangisini yaşayacağının seçimini o andaki içsel yaşantılarına ya da içinde bulunduğu

30 bk. Uludağ, *İbn Arabî*, s. 167 vd; Cebecioğlu, *Hacı Bayram*, s. 102 vd.
31 Uludağ, *Bâyezîd-i Bistâmî*, s. 100.
32 Cüceloğlu, *İçimizdeki Çocuk*, s. 77.

çevresel koşullara göre seçer. Buna karşılık, insanlar vardır, sürekli başkalarının sevgisini ve onayını kazanmaya çalışır ve bunu yaparken de kendi kişiliklerinden ödün verirler. İnsanlar vardır, diğer insanları sürekli karşılarına alır ve dünyaya karşı sonu gelmeyen bir öfke yaşarlar. Ya da insanlar vardır, başkalarıyla aralarına görünmez bir engel koyarlar, onlarla yakın duygusal ilişkiler kuramazlar."[33]

Anne-babaların bu konudaki hedefleri, ailede sevgi kültürünü sağlamaya çalışarak hem kendi aralarında hem de çocuklarıyla sağlıklı bir iletişim kurmanın yollarını aramak olmalıdır. Bunun için de önce kişinin kendisiyle uyum hâlinde olmayı başarması, daha sonra da bu uyumu aile bireyleri arasında tesis etmeye çalışması gerekmektedir diyebiliriz.

Sevginin eğitimle ilişkisi hususunda Bayraklı'nın şu değerlendirmesini vermek istiyoruz:

"Yaklaştırıcı, nüfuz ettirici ve süsleyici özelliği ile sevgi, bir eğitim faaliyeti yapmaktır. Önemli olan, eğitimin sevginin önünü açmasıdır. O zaman görülecektir ki, sevgi insanı hem Allah'a hem de diğer insanlara yaklaştıracak, aradaki mesafeyi kısaltacaktır. Bu açıdan bakınca sevgi bir duygu olmaktan öte, bir eğitim yuvasıdır, bir sanatkârdır. İnsan sevgi sayesinde imanı benimser, kucaklar ve bağrına basar. Diğer taraftan sevgi bir sanatkâr gibi imanı gönülde süsler. Sevgi ile yapılan eğitim, hem kalite bakımından yükselir, hem de amacına kısa yoldan ulaşır. Sevginin eğitimciliğinden istifade etmeyen bir eğitimin, başarıya ulaşma şansı yoktur."[34]

Yukarıdaki yorumlar doğrultusunda, anne-baba dindarlığının çocuklar üzerinde etkili olabilmesi için, ailede sevgi kültürünün oluşturulmasını kaçınılmaz bir durum olarak görülebilir. Sevgi denen bu güçlü kaynaktan beslenmeyen, insanlar arası ilişkilerden dolayısıyla dindarlık etkileşiminden verimli sonuçlar elde etmek pek mümkün gözükmemektedir. Oysaki anne-babasıyla arasında kuvvetli sevgi-saygı bağı oluşan çocuk, anne-babadan bu yönde gelecek mesajlara dikkat verip, onları alıp benimseyecektir. Böylece sevgi-saygının, ailedeki dindarlığın çocuklar üzerindeki etkisini artırıcı önemli bir vasıta olduğu görülecektir. Uygulanan ankette dindar (ibadet davranışını benimseyip yerine getiren) çocukların ailelerinde sevgi kültürü açısından nasıl bir yapının mevcut olduğunu tespit edebilmek için detay analizler yaptık. Anket sonuçları Tablo 5'te görülmektedir.

33 Engin Geçtan, *İnsan Olmak*, 14. bs., İstanbul1994, s. 56.
34 Bayraklı, *Kadın Sevgi ve Temel Haklar*, s. 90-91.

Tablo 5: Ailedeki Olumlu Duygusal Ortamın Çocukların Dindarlıklarına Etkisi

Değişkenler		Seçenek: Beş vakit namazı düzenli kılarım. Ramazan orucunu tutarım (çocuk).		406 denek* arasındaki yüzdelik oran
		S	%	
Sevgi-Saygı Açısından Problemsiz Aile	Ailemizde anne-baba ve çocuklar arasında çok mükemmel bir sevgi-saygı bağı vardır.	40	95.2	9.8
Sevgi-Saygı Açısından Az Problemli Aile	Ailemizde anne-baba ve çocuklar arasında sevgi-saygı açısından ufak tefek problemler yaşanmaktadır.	2	4.8	0.5
Sevgi-Saygı Açısından Ciddi Problemli Aile	Ailemizde anne-baba ve çocuklar arasında sevgi-saygı açısından çok ciddi problemler yaşanmaktadır.	-	-	-
TOPLAM		42	100.0	10.3**

Yukarıda da görüldüğü gibi çocukların değerlendirmelerine göre, aile bireylerinin kendi aralarındaki tutum ve davranışlarını sevgi-saygı açısından üç kategoriye ayırdık. İbadet davranışını yerine getirdiğini söyleyen çocukların %95.2'si sevgi-saygı acısından problemsiz aile çocuklarıdır. Çocukların sadece %4.8'i ise sevgi-saygı açısından az problemli aileye mensup olduğunu belirtmektedirler. Bu sonuç, sevgi-saygı açısından problemsiz bir aile meydana getirmenin, çocuklara ibadet davranışını (dindarlığı) kazandırmanın âdeta bir ön şartı olduğu fikrini doğurmaktadır. Nitekim Tablo 5'de de görüldüğü gibi, sevgi-saygı açısından ciddî problemli ailelerden, ibadet davranışını kazanan hiçbir çocuk, mevcut değildir.

Konumuzu izah etmede ve anket sonucunu doğrular nitelikte, 18 yaşındaki bir gencin çocukluk yılları ile ilgili hatıralarını dile getirdiği mektubundan bazı pasajları aktarmak istiyoruz:

"...İçimde bir özlem var, anlatamıyorum. Sanki 18 yıldır görmediğim bir şey... Okula gidiyorum aynı özlem, eve geliyorum aynı özlem, çarşıya gidiyorum yine aynı özlem... Meselâ bir insanın susadığını düşünün: Bu insan nereye gitse, ne yapsa susuzluğunu aklından çıkaramaz ve hep onu düşünür ya... İşte bendeki de öyle bir şey. Sanıyorum anlamaya başlıyorum. Evet... Evet... Ben "sevgiye" susadım. Sevgi olmayınca bendeki her şey eksik sanki...

Babamın odası ayrı. O hep kendi odasında durur. Sofraya oturduğumuzda bazen sevgi dolu kalbimle bakarım babama. Ama o bizim gözlerimize hiç bakmaz. Biz kendisini öylesine severken o, hiç olmadık yere, hiç olmadık şeylere kızar ve bizi azarlar. İşte o zaman bir tuhaf oluruz, sevgi dolu kalplerimiz kırılır ama sevgi yine üstün gelir ve biz onu içimizde hemencecik affederiz.

Ben bir zamanlar namaz kılmıyordum. Namaz kılmıyorum diye babam beni hortumla döver

---

* Tablo 2'de de görüldüğü gibi, "çocukların ibadetleri yapma durumu" ile ilgili soruya cevap veren (Katılan) sayısı 406 olduğu için, bu rakam esas alınarak % hesaplaması yapılmıştır.

** Tablo 2'de ki "Beş vakit namazı düzenli kılıyorum. Ramazan orucunu sürekli tutuyorum." seçeneğinin %10.3'lük oranıyla aynı olduğu görülmektedir.

ve banyoya hapsederdi. Buna rağmen kılmazdım. Beni zorla sabah namazına kaldırırdı. Kalkmadığımda üzerime soğuk su dökerdi. Ben de kalkar abdest alıyormuş gibi musluğun suyunu biraz boşa akıtırdım. Ondan sonra seccadenin üzerinde biraz otururdum. Arada bir secde eder gibi yatardım. O zaman 10–11 yaşlarındaydım. Şimdi ise 18 yaşındayım ve hâlâ namaz kılmıyorum. Bunun için beni çok dövdü, bana çok laf söyledi, ağır hakaretler etti. Bunun yerine bana sarılıp, beni bir kerecik öpseydi, namaz kılmam için benimle konuşsaydı, beni namaza teşvik etseydi kılardım. Vallahi billahi kılardım."[35]

Çocukların ailedeki dindarlıktan etkilenmeleri için, ailede sevgi kültürünün hâkim olmasının ne denli gerekli olduğunu, gerek yukarıdaki mektupta gerekse yapmış olduğumuz mülâkatlarda da görmekteyiz.

Yapmış olduğumuz mülâkatlardan ailede sevgi kültürünün gereğini vurgulayan bazı bölümleri nakletmek istiyoruz:[36]

"...Çocuğumun birine çok katı disiplin uyguladım ve zor kullanarak ibadetlerini yapmasını sağladım. Fakat ne yazık ki şu anda bu çocuğum büyüdü ve namazını kılmıyor. Demek ki bu çocuğa namazı sevdirememişiz. Bu durumu görünce diğer çocuklarımıza hiçbir zorlayıcı tedbir uygulamadık. Sadece telkinde bulunduk ve yaşayışımızla örnek olmaya çalıştık. Şu anda bu çocuklarımız büyüdü ve isteyerek, severek namazlarını kılıyorlar. Anne-babalara tavsiyem; sakın çocuklarda ibadetlere karşı nefret uyandıracak uygulamalara başvurmasınlar. Bağırıp çağırarak çocuklara namaz kıldırmak mümkün değil. Ara sıra ibadetlerini aksatmaları, ibadet sevgilerini kaybetmelerinden çok daha güzeldir. Çünkü ibadet sevgisi canlı olunca yetişkinlikte ibadetlerini aksatmadan yerine getiriyorlar."

"Üzerinde en fazla durduğum konu, çocuklarda ibadete karşı antipatinin uyanmamasıdır. Bununla beraber anne-baba olarak bizler namaz kılarken ara sıra da onların namaz kılmalarını sağlamaya çalışıyoruz. Şu anda çocuklarımız henüz muntazam bir şekilde namaz kılacak bir yaşta değiller. Onun için namazı onlara sevdirmeye çalışıyoruz. Namaz vakitlerinin haricinde sohbet esnasında ibadetlerin Müslümanın hayatındaki öneminden ve mutluluğuna etkisinden bahsetmeye çalışıyoruz..."

"...İnsanî ilişkiler açısından çocuklarla aramızda öyle bir sevgi saygı oluştu ki, olumsuz bir durumda kızdığımı hissettiklerinde, cezalanmaktan daha fazla etkilendiklerini görüyorum."

"Anne-baba ile çocuk arasında büyük bir sevgi ve saygı bağı oluşturulmalı ve ibadetle ilgili yapılacak eğitim bunun üzerine bina edilmelidir. Çocuğu dikkate almadan üzerine vararak bu işin davranışa dönüşmesini sağlamak biraz zor görünmektedir. Burada şu anekdotu anlatmak istiyorum:

Vaktiyle köyümüzde Deliağa ismiyle tanınan bir kişi 12-13 yaşlarında iken çobanlık yapı-

35 Alişan Kapaklıkaya, *Bunları Kimseye Anlatmamıştım*, İstanbul 1999, s. 41–47.

36 Çocuklara ibadet davranışını kazandırabilmek için takip edilecek ilke ve metotları işlerken yer yer mülâkatlardan alıntı yaparak konuya açıklık getirmeye çalışacağız. Ancak mülâkatların bazı paragraf ve cümlelerinde birçok ilke ve metoda beraberce değinildiğinden, aynı paragraf veya cümleyi birden fazla yerde kullanmak gerekmiştir.

yormuş. Akşamleyin yorgun argın eve dönen Deliağa, yatsıyı kılmadan yatağına yatmış. Annesi ise ısrarla çocuğu yatsı namazı için camiye göndermek istemiş. Annesinin aşırı ısrarı karşısında yapacak başka bir şeyi kalmayan Deliağa; 'İşte namaza gidiyorum, ama vallahi namazda hiçbir duayı okumayacağım.' der."

"Çocuklarda iç gerilim meydana getirici tutum ve davranışlardan mutlaka uzak durulmalı, istenen hedef davranışı onların kendi tercihleri durumuna getirip meydana gelmesini sağlamak gerekir. Bunun için de anne-baba ailede hiçbir zaman öğretmen rolüne bürünmemeli ve samimî, bilge anne-baba olmaya gayret göstermelidir. Anne-baba çocuklarıyla dostluğunu hiçbir zaman bozmamalı, çünkü bu dostlukla, birçok problemin kolaylıkla çözülmesi mümkün olur."

Yukarıda da görüldüğü gibi hem anket sonuçları, hem bir gencin ailesinde gördüğü sevgi eksikliğini dile getiren mektubu, hem de mülâkat yapmış olduğumuz kişilerin ifadeleri, ailede sevgi-saygının olmasının belki fizyolojik ihtiyaçlar kadar zarurî bir durum olduğunu ortaya koyuyor. Öyle ise çocuklarını dindar yetiştirmek isteyen ailelerin her şeyden önce seven ve sevilen anne-baba olmaları, sevgi-saygı ile yoğrulmuş aile yuvaları tesis etmeleri en başta gelen görevdir, diyebiliriz.[37]

Sonuç

Sonuç olarak dindarlığın, kişinin hem duygu hem düşünce hem de davranışlarıyla ilgili bir durum olduğu, bu üç açıdan canlı ve cansız varlıklara karşı müspet tutum geliştirmekle beraber, Yaratıcı'nın hoşnutluğunu celb edecek niyazda bulunmanın da yine dindarlığın bir gereği olduğu anlaşılmaktadır. Böyle bir durumda olabilen annebabanın, dindarlığının çocuklar üzerinde etkili olacağı söylenebilir. Çünkü tebliğde bahsedilen özellikle "model olma" ve "olumlu duygusal ortam hazırlama" durumu; duygu, düşünce ve davranış açısından canlı ve cansız varlıklara karşı müspet tutum içerisinde olabilen anne-babalar tarafından sağlanmış olacaktır. Bu ise anne-babanın içerisinde bulunduğu dindarlığın çocuklar üzerinde etkili olmasını beraberinde getirecektir.

Yukarıda bahsedilen şekilde bir dindarlığı özümseyememiş ve bir bakıma şekli bir dindarlık elde etmiş anne-babaların bu konuda çocuklar üzerinde müspet etki bırakmaları zor gözükmektedir. Dindarlık davranışının arkasındaki hikmeti/maksadı göz

---

37 Din eğitiminde sevginin gereği ve önemi hakkında geniş bilgi için bk.: M. Akif Kılavuz, "Ergenlerde Özdeşleşme ve Din Eğitimi", *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi* (ed. Hayati Hökelekli), Ankara Okulu, Ankara 2002, s. 221 vd.; Ayhan, *Din Eğitimi ve Öğretimi*, s. 113-118; Öcal, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metotlar*, s. 83-85; Ay, *Ailede ve Okulda İdeal Din Eğitimi*, s. 21-25, 46-47; Bilgin, *Din Öğretimi*, s. 34-40; a.mlf.,, *İslâm ve Çocuk*, s. 67 vd.; Bayraklı, *Kadın Sevgi ve Temel Haklar*, s. 85 vd.; Selahattin Parladır, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, İzmir 1996, s. 90 vd.; Bayraktar, *İslâm Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münasebetleri*, s. 141 vd.; Dodurgalı, *Din Eğitimi ve Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler*, s. 104 vd.; Özbek, *Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed*, s. 34-35; Çamdibi, *Eğitim İlkeleri ve Rehberlik*, s. 1 vd.; Sunar, *Aşkın Terbiyede Rolü*, s. 95-126.

ardı ederek, ölçü alınan davranışın şekline sıkı sıkıya bağlı kalan ve bu davranışından çocuklarının etkilenmesini bekleyen anne-babaların başarılı olmaları pek mümkün olmayacaktır. Çünkü ailede çocuklar üzerinde etkili olacak olan dindarlık böyle bir dindarlık değildir.

Hâlbuki dindarlığı bütün boyutları ile anlamaya ve yaşamaya çalışan, söz ve davranışla beraber olumlu duygusal atmosfer oluşturan anne-babaların dindarlığı, çocuklar üzerinde etkili olmaktadır. Bütün bunlarla beraber ister müspet ister menfi olsun, çocuklar üzerinde anne-babaların, özelliklede annenin çok büyük etkiye ve yönlendirmeye sahip olduğunu vurgulamak isteriz.